

ՏՈՒՆԿԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԼԱՑՆԵՐԷՆ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

ԿԱՆԺՐԱԿ ԵՒ ՈՂ ԿԱԿԺԻՐԱԿ — Այս օրերս ձեռքս հասան «Բազմապէս» 1931 տարւոյ թիւերը ուր Հ. Ստեփաննոս Ֆէրահեան կը խօսի (1931, թիւ 1, էջ 42) ԿԱՆԺՐԱԿի վրայ եւ իրաւացի կը դռնէ ճշգրտներս. շնորհակալ եմ:

Միայն թէ կը կարծէ որ կը սխալիմ երբ կակծիրակ բառը կանգնակի սխալ ընթերցում կամ գրչադրի սխալ կը նկատեմ, եւ կը յաւելու:

«Միայն յարգ. հեղինակը կը ներէ ինձ փառքը դիտողութիւն մ'ընել. զի կարծեմ ինքն հոն (էջ 6) *» կակծիրակ բառը կանգնակի աղաւաղում կը համարէ, որով Հ. Ալիշանի Հայբուսակէն ալք երկու բառերուն վկայութիւնները մէկի վերածելով ի դժմաց Ալիշանի («) «Կանճերակ բառի իբր հոմանիշ» կամ աւագաղում կը յիշէ կակծիրակ, կակծիրակ, կակնիրակ, հակծիրակ, հանկերակ բառերը. մինչդեռ առնոց մեծ մասը կակծիրակ բառի աղաւաղում են, ոչ թէ կանգնակի: (Իսկ Հ. Ալիշան կանգնակի իբր հոմանիշ, ի՞նչի բառերու այդ կարաւանը, այլ սոսկ կանգնակի աղաւաղեալ ձեւը (Հայբուսակ, թիւ 1303):

«Դարձեալ աւելորդ եւ սխալ է հոն ստորեւ իբր կանգնակի վկայութիւն յիշել Գաղիառոս, կնկոյն, կակծիրակ բառը, զի արդէն բովը դրուած է անոր մեկնութիւնը, ինչպէս ինքը տգթորն ալ կը յիշատակէ — որ է խիարշամբ, (= արար. խիարշամպար որ է լատ. cassia fistula այսինքն մեր նախնեաց կակծիրակ կոչածը:»

*) Տունկերը եւ անոց հայերէն անունները. Դոկսո. Յ. Արքիմեան, Պաքիզ 1905:

Կը կարծէի արդէն սպասած ըլլալ կանգնակի խնդիրը, բայց քանի որ սիրելի եւ պատուական բարեկամ Հ. Ֆէրահեան չէ համոզուած, սիրով կը փութամ պատասխանել:

Հ. Ալիշան ունի զկանկիրակ, կանկրակ տես կակծիրակ», Հայբուսակ, 290, տող 8: էջ 352, վերջին տող, հակծիրակ. — տես կակծիրակ: Իսկ թիւ 1262 կակծիրակ, կակնիրակ, ծակծիրակ վերնագրով կը գրէ. «Ըստ բժշկութանց զարմանալի փնտնային 1) անուանք են, տես խաչափայտ, 1009, եւ ծափկատրուկ, 1182: Բայց Ամիրտովլաթ գրէ. « ասացել է դրոցս ժողովոյն, թէ այսօր (գլխաւին) պ. Խաւաթ. տանա կ'ստէ եւ Հայք կակնիրակ ասեն եւ ասփուրի հունք ասեն»: Գաղիառոսի բառից կարգին դուրս. կնկոյն՝ կակծիրակ որ է խիարշամբ» կամ կնկոյն՝ կակծիրակ: «Տես ասփուր, գովազակ, եւ յետոյ կրափոն, եւ կասիա՝ որ յոտկապէս այլ կակծիրակ կոչուի՝ cassia »:

Հ. Ալիշան այս տողերուն մէջ կը հաստատէ թէ այդ անունները ասփուրին, այսինքն կանգնակին կը պատկանին: Իսկ Գաղիառոսի բառից մէջ, ձեռագիրներէն ոմանք կնկոյն՝ կակծիրակ կը դնեն միայն, իսկ այլք կնկոյն՝ կակծիրակ, «որ է խիարշամբ» կ'աւելցունեն: «Որ է խիարշամբ» վերջէն աւելցուած է, քանի որ կնէկոս կը նշանակէ միայն carthame, կանգնակ, յունարէն լեզուով:

Եթէ ընդունինք իսկ թէ կակծիրակ ուղիղ դրուած ըլլայ, դարձեալ պիտի նշանակէ կանգնակ՝ carthame, պարսկերէն քննարկելու բառին բերել հայացում:

Հ. Ֆէրահեան կ'ըսէ թէ մեր նախնիք կակ-

1) Pivoine

ծիրակ կր կոչեն *cassia fistula* և: Եւ ա. նոյնմէ չեմ որ կը դոնանան «յարգապետն ա. սացոյ՞»: Կ'ուզեմ գիտնալ թէ որո՞նք են այլ չնամենի չեղիականները:

Հ. Ալիշան որ եւ իցէ ապացոյց չի բերեր, այլ ընդհակառակն կ'ապացուցանէ թէ կակծիրակը աւփուրն է, այսինքն կամերակը:

Հայկազեան բառարանն ունի կակծիրակ կամ կակծիրակ. Նորայր Բիւզանդացի իր Փրն. հայ. բառարանին մէջ 1884ին *casse* Ը կակծիրակ, ինքարշամբար թարգմանած է. Հ. Քալուսի, որու բառարանը լի է սխալներով 1), կը զնէ *casse* լատին դէմ կակծիրակ, ժմիրակ 1891ին, անկէ յետոյ Հ. Ալիշան նոյն բանը կը կրկնէ Հայբուսակի մէջ 1901ին, որով ճանչցած չեղիականներու մէջ Նորայր Բիւզանդացին է այդ սխալը յաւերթացնողը:

Արդ Նորայր Բիւզանդացի ինձ գրած 12 յուլիս 1906 թուակիր նամակին մէջ, որ հրատարակուեցաւ Թէոդէիկի 1914 տարւոյ Ամեմուն Տարեցոյցին մէջ, կ'ըսէր. «ապացուցեր էք թէ «կանճրակն» ոչ է *colza*, այլ *carthame*, ըստ իս՝ *carthame* որ մեր հին բժշկականաց մէջ կոչուած է աւփուր եւ ապուտ (խւֆիւր), կոչուած է նաեւ պարսիկ ձայնի կակծիրակ (Բնամիլիդէ), այն կակծիրակն՝ որ սխալմամբ կարծուած է *casse*, ինչպէս եւ յիմ գաղ. հայ. բառարանի: Վեց տարի յառաջ գտայ որ կակծիրակ է *carthame*» 2):

Դարձեալ 17 նոյեմբեր 1906 թուականով քարտի մը վրայ կը գրէ ինձ. «Յուլիս 12ի նամակուս գրեցի ձեզ արդէն որ կակծիրակ է *carthame* (եւ ոչ *casse*)»:

Պոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանի դասընկերս Հրաչեայ Աճառեան իւր Արմատական բա.

նարանի մէջ կակծիրակ բառին դէմ կը զնէ. «Մի ներկատու բոյս է, ապուր, լւ. *carthamus tinctorius* Լ. բժշ. որ եւ գրուած է կակծիրակ, կակծիրակ, կանկիրակ, ծակծիրակ, կանկիրակ, եակծիրակ եւ հանկիրակ», եւ այսպէս ան ալ կ'աւելցունէ նոյն սխալ բառերու կարաւանը:

Հայբուսակ ունի (թ. 841) Հ. Քալուսիի բառարանին պէս ժմիրակ, ժիրակ բառերը լւ. *cassia fistula* նշանակութեամբ. Աճառեանի բառարանն ալ նոյն սխալը կը գործէ Գաղիանոսի բառերէն ստնելով:

Ժմիրակ բառն ունի նոյնպէս Աճառեան. «Ժմիրակ, մի տեսակ բոյս է լւ. *cassia fistula*, Գաղիանոս:» Այս բոլոր սխալները յառաջ կուգան Գաղիանոսի բառն ընդօրինակողներու անհասկացողութենէն եւ զանոնք մեկ-նոյներէն:

Իսկ ժմիրակ 1) բառը յառաջ կուգայ անկէ որ Գաղիանոսի բառերու օրինակ մը, Պարիզի Ազգ. Մատենադարանին թիւ 260 հ. յերէն ձեռագիրը, որուն 226 - 232 էջերը կը պարունակեն Գաղիանոսի բառերը (տեսակ մը բառարան որ 12րդ դարուն գրուած կ'ենթադրուի) ունի «կրակոնկտակ, ժմիրակ, որ է իսարշամբար», մինչդեռ նոյն Մատենադարանի թ. 302 ձեռագիրը նոյն տեղը կը զնէ. «կրակոնկ, կակծիրակ, իսարշամբար»: Ուրիշ օրինակ մը գոր կը յիշէ Հայբուսակ թ. 1262, կ'ըսէ. «կնիկան, կակծիրակ», այս վերջինի է ճիշդը եւ պիտի ըլլայ «կնիկոն», «ԱնճՐԱԿ»:

Եղբակացութիւն. կակծիրակ, ժմիրակ՝ քաւսիս նշանակութեամբ՝ բառեր չկան հայերէնի մէջ, այլ կայ կաներակ՝ *carthame* նշանակութեամբ:

ԴՈՒՏ. ՅՈՒՎ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ

1) Հ. Քալուսիի բառարանին քննադատութիւնն ըրած եմ 1895ի Պոլսոյ Հայր. Ռիֆիմ մէջ:

2) Տես Բաղժամկէպ, 1905, էջ 227:

1) Հայկազեան Բառարանն ունի «Ժմիրակ», բառ Երկրայշի, որպէս ազգ կասիայի... իբր ի Գաղիանոսէ»: